

Art bizantí

Codi: 100563
Crèdits: 6

2024/2025

Titulació	Tipus	Curs
2500239 Història de l'Art	OB	3

Professor/a de contacte

Nom: Manuel Antonio Castiñeiras Gonzalez

Correu electrònic: manuel.castineiras@uab.cat

Equip docent

Manuel Antonio Castiñeiras Gonzalez

Idiomes dels grups

Podeu consultar aquesta informació al [final](#) del document.

Prerequisits

Es recomana un mínim coneixement d'anglès o francès per poder acomplir algunes de les activitats supervisades i autònomes. Es recorda que la majoria del material per a treballs i lectures està en anglès.

La metodologia docent i l'avaluació proposades a la guia poden experimentar alguna modificació en funció de les restriccions a la presencialitat que imposin les autoritats sanitàries

Objectius

Contextualització:

L'assignatura forma part de la matèria *Historia General de l'Art Medieval*, de 24 ECTS, que es compon de quatre assignatures: *Art a l'Europa dels segles IV al X*; *Art Bizantí*; *Art Romànic* i *Art Gòtic*.

La docència d'Art Bizantí permetrà a l'alumnat conèixer, dins dels fonaments bàsics de l'evolució cronològica de la imatge artística, els valors formals, el significat iconogràfic, les tècniques i procediments artístics així com la seva recepció en l'àmbit del món bizantí i d'influència bizantina. Li aludarà a més a desenvolupar un sentit crític i comparatiu en relació amb altres formes d'expressió cultural així com un sentit geogràfic i polític de les diverses expressions artístiques de Bizanci i la seva contribució a Europa, al món eslav i als països i nacions del Mediterrani Oriental i Àsia Anterior.

Objectius:

1-Proporcionar a l'alumnat un bon coneixement de les diverses manifestacions de l'art bizantí o d'àmbit bizantí, amb especial referència a la seva evolució cronològica, formal i tipològica en els territoris de Bizanci o d'influència bizantina.

2-Aconseguir que l'alumnat assoleixi coneixements de les interrelacions entre art i context històric, polític i cultural de la societat bizantina i dels seus països d'influència, així com de les diverses funcions i continguts de l'obra d'art en aquest període.

Competències

- Analitzar amb esperit crític, a partir dels coneixements adquirits, l'obra d'art en les seves diferents facetes: valors formals, significat iconogràfic, tècniques i procediments artístics, procés d'elaboració i mecanismes de recepció.
- Interpretar l'obra d'art en el context en el qual es va gestar i relacionar-la amb altres formes d'expressió cultural
- Que els estudiants hagin desenvolupat aquelles habilitats d'aprenentatge necessàries per emprendre estudis posteriors amb un alt grau d'autonomia
- Que els estudiants sàpiguen aplicar els coneixements propis a la seva feina o vocació d'una manera professional i tinguin les competències que se solen demostrar per mitjà de l'elaboració i la defensa d'arguments i la resolució de problemes dins de la seva àrea d'estudi.
- Reconèixer l'evolució de la imatge artística des de l'antiguitat fins a la cultura visual contemporània.

Resultats d'aprenentatge

1. Analitzar els creadors d'un fenomen artístic en un determinat context cultural.
2. Analitzar els receptors d'un fenomen artístic en un determinat context cultural.
3. Analitzar les idees artístiques sobre un fenomen artístic en un determinat context cultural.
4. Analitzar una imatge artística i situar-la en el seu context cultural.
5. Aplicar els coneixements iconogràfics a la lectura de la imatge artística
6. Definir i explicar amb precisió un objecte artístic amb el llenguatge propi de la crítica d'art.
7. Distingir les tècniques i el procés d'elaboració d'un objecte artístic
8. Estimular la creativitat i fomentar idees innovadores.
9. Examinar una imatge artística i distingir-ne els valors formals, iconogràfics i simbòlics.
10. Explicar els mecanismes de recepció d'una obra d'art.
11. Reconstruir el panorama artístic d'un determinat context cultural
12. Relacionar una imatge artística amb altres fenòmens culturals de la seva època.
13. Saber exposar amb eficàcia els coneixements, oralment i per escrit.
14. Treballar en equip, respectant les opinions alienes i dissenyant estratègies de col·laboració.

Continguts

1. Les bases de l'art bizantí. -El llegat de Justinià: models de prestigi en arquitectura, mosaics, arts sumptuàries i il·luminació. Funció i estètica, cerimònia i sacralitat: les icones i el culte a les imatges. -Art de peregrinació a Bizanci (s.IV-X). *Eulogia*, *Charisteria* i *Encòlpia*.

2. L'art de l'Egipte copte. L'Egipte bizantí. Esglésies i monaquisme. Programes i models iconogràfics. Art tèxtil. Mobiliari litúrgic. Producció d'icones i manuscrits.

3. La definició d'un Imperi Cristià Ortodox (680-843): la crisi iconoclasta i les seves conseqüències. La invasió islàmica: Art Omeia i Art Bizantí. Querrel·la iconoclasta: ideologia i sociologia. El Segon Concili de Nicea de 787. El paper de les dones. Producció de pintures, icones i manuscrits.

4. Art bizantí Mig (843-1204): classicisme bizantí i recuperació de les imatges. El renaixement macedoni i comnè. -Art àulic: renovació arquitectònica de Constantinoble. -L'Art dels monestirs: la planta de creu inscrita cupulada. El model d'Hòsios Lukas. -Mont Atos -Capadòcia : arquitectura i pintura ruprestre. -El segon hel·lenisme: cultura literària i arts figuratives: mosaics, miniatura, i ivoris. Pintura Comnena: pathos i moviment. -Els programes sagrats: topografia i funció.

5. L'art d'Armènia. Peculiaritat del cristianisme armeni. Els regnes armenis. El regne armeni de Cilícia. La Gran i la Petita Armènia. -Armènia i Bizanci (s. IX-XI): arquitectura, decoració escultòrica i pintada. Aght'amar. El *khatchkar*. Llibres i orfebreria. -L'Armènia de les Croades (s. XII). Les arts de la Gran Armènia (s. XIII-XV): programes constructius i producció de manuscrits.

6. Bizanci i Occident. -Itàlia, el comerç marítim i Constantinoble: les portes de bronze -Les vies d'intercanvi a partir de les Croades i la conquesta llatina: el concepte d'art croat. -Venècia, Sicília normanda, Xipre i Terra Santa. Arquitectura i arts del color: difusió dels models constantinopolitans i aportació local. El tresor de Sant Marc. Models bizantins a Occident.

7. El renaixement paleòleg. L'ús colorista dels materials i dels motius decoratius. Constantinoble, Salònica i Mistràs. El nou humanisme pictòric: narració, anècdota, mimesi i antiquarisme. El *Llibre del Pintor de Mont Athos*. -Presència de l'Art Bizantí a Espanya: l'Skylitzes matritensis, El Díptic de Conca, i l'Akathistos Escorialensis.

8. L'art bizantí: dels Balcans a Rússia. Sèrbia, Bulgària i Moràvia. L'arquitectura russobizantina: Kiev i Novgorov. Moscou: la tercera Roma. Ivoris i icones. Theòphanes el Grec i Andrei Rublov.

9. La dona i les arts a Bisanci: llinatge, educació, patronatge i devoció.

Activitats formatives i Metodologia

Títol	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Tipus: Dirigides			
Classes Magistral, tutories i etude (Temes 1-9)	120	4,8	6, 3, 1, 2, 5, 12, 7, 9, 10, 4, 11, 14
Tipus: Supervisades			
Seminaris i debats a classe	10	0,4	3, 1, 2, 12, 7, 10, 11, 14
Tipus: Autònomes			
Preparació d'una recensió escrita	20	0,8	3, 1, 2, 5, 7, 9, 4, 14

Lliçons magistrals, discussions i seminaris a classe, lectures obligatòries i ressenya de llibres, exercicis individuals.

Es reservaran 15 minuts d'una classe, dins del calendari establert pel centre/titulació, per a la complementació per part de l'alumnat de

les enquestes d'avaluació de l'actuació del professorat i d'avaluació de l'assignatura.

La metodologia docent i l'avaluació proposades a la guia poden experimentar alguna modificació en funció de les restriccions a la

presencialitat que imposin les autoritats sanitàries.

Nota: es reservaran 15 minuts d'una classe, dins del calendari establert pel centre/titulació, per a la complementació per part de l'alumnat de les enquestes d'avaluació de l'actuació del professorat i d'avaluació de l'assignatura/mòdul.

Avaluació

Activitats d'avaluació continuada

Títol	Pes	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Evidència primera: ressenya i qüestionari sobre la lectura de un llibre o articles.	20%	0	0	6, 3, 1, 2, 5, 12, 7, 9, 10, 4, 11
Evidència segona: primer examen	30%	0	0	6, 14
Evidència tercera: segon examen	50%	0	0	3, 5, 12, 13, 8, 4, 11, 14

I-Avaluació continuada

Primer examen: temes 1-2-3

Segon examen: temes 4-5-6-7-8-9

Preparació d'una recensió escrita

La qualificació final serà el resultat de la suma de la ressenya de llibre o article (20%), del primer examen (30%), i del segon examen (50%).

Per a aprovar l'assignatura cal sumar un mínim del 50% de la puntuació total.

L'alumne/a que no superi el curs i tingui una nota final mínima de 3,5 pot presentar-se a una prova de recuperació, on s'examinarà de la part suspesa.

Pel que fa a la recuperació final: aquesta està fixada oficialment. Qui no hagi fet la ressenya de llibre/o article no pot aprovar l'assignatura.

L'estudiant rebrà la qualificació de "No avaluable" sempre que no hagi lliurat més del 30% de les activitats d'avaluació.

En el moment de realització de cada activitat avaluativa, el professor informará l'alumnat (Moodle) del procediment i data de revisió de les qualificacions.

En cas que l'estudiant realitzi qualsevol irregularitat que pugui conduir a una variació significativa de la qualificació d'un acte d'avaluació, es qualificarà amb 0 aquest acte d'avaluació, amb independència del procés disciplinari que s'hi pugui instruir. En cas que es produeixin diverses irregularitats en els actes d'avaluació d'una mateixa assignatura, la qualificació final d'aquesta assignatura serà 0.

II-Avaluació única:

L'avaluació única consistirà en una prova escrita que sumi el primer (30%) i segon (50%) examen: 80 % de la nota total, i el lliurament de una recensió d'un llibre o article (20% de la nota total).

Bibliografia

La bibliografia més rellevant està marcada amb *

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

Acheimastou-Potamianou, Mirtaly, *Greek Art. Byzantine Wall-Paintings*, Atenes, 1994.

Beckwith, John, *Arte paleocristiano y bizantino*, Cátedra, Madrid, 1997 (1ª ed. ang. Harmondsworth, 1970) *

Byzance. L'art byzantin dans les collections publiques française, Jannic Durand (ed.), Musée du Louvre, Paris, 1992.*

Byzantium and Islam. Age of Transition, 7th-9th Century, Helen C. Evans, Brandie Ratliff (eds.), The Metropolitan Museum of Art, New York, 2012.*

Byzantium: Faith and Power (1261-1557). Perspectives on Late Byzantine Art and Culture, Helen C. Evans (ed.), The Metropolitan Museum of Art, New York, 2007.*

http://www.metmuseum.org/research/metpublications/Byzantium_Faith_and_Power_1261_1557

Cameron, Averil, *Byzantine Matters*, Princeton University Press, Princeton, NJ., 2014.*

Cameron, Averil, *Cuestiones Bizantinas*, Edicions Bellaterra, Bellaterra, 2017.*

Castiñeiras González, Manuel Antonio, *Un universo de imágenes: el Skylitzes Matritensis*, Tesoros de la Biblioteca Nacional de España, Ministerio de Cultura, Madrid, 2024.*

Cavallo, Guglielmo, *Leer en Bizancio*, Ampersand, Buenos Aires, 2017.*

Cormack, Robin, *Byzantine Art*, Oxford History of Art, Oxford, 2000.*

Cortés Arrese, Miguel Ángel., *Bizancio: el triunfo de las imágenes sagradas*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2010.*

Cortés Arrese, Miguel Ángel, *Nostalgia de porvenir. Navegando hacia Bizancio con El Greco de Toledo*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2015.*

Curcic, Slobodan, *Architecture in the Balkans. From Diocletiano Süleyman the Magnificent*, Yale University Press, New Haven-Londres, 2010.*

Cutler, Anthony., Spieser, J-M., *Byzance Médiévale, 700-1204*, Paris, 1996.

Florenski, Pavel., *La perspectiva invertida*, ed. F. Pereda, Siruela, Madrid, 2005.*

Florenski, Pavel, *El iconostasio. Una teoría estética*. Ediciones Sígueme. 2018.*

Gabar, André, *La iconoclastia bizantina*, Akal, Madrid, 1998 (1ª ed. fr. París, 1984).*

Lecturas de Bizancio. El legado escrito de Grecia en España, eds. Miguel Cortés Arrese, Inmaculada Pérez Martín, Biblioteca Nacional de España, Madrid, 2008.*

Hell in the Byzantine World. A History of Art and Religion in Venetian Crete and the Eastern Mediterranean, ed. Angeliki Lymberopoulou, 2 vols. Cambridge University Press, Cambridge, 2020.*

Herrin, Judith, *Ravenna: Capital of Empire, Crucible of Europe*, Penguin, 2021*

Runciman, Steven, *Byzantine. Style and Civilization*, Penguin Books, Harmondsworth, 1987 (1971).*

Santa Sofía y San Salvador de Cora: el legado bizantino en peligro (número especial del Boletín de la Sociedad Española de Bizantinística, 36, 2020, coord. per Manuel Castiñeiras) *:

-Manuel Castiñeiras, "La Μεγάλη ἐκκλησία: un edificio admirable", pp. 5-25

-Inmaculada Pérez Martín, "San Salvador de Cora, ayer y hoy", pp. 79-88.

-Alfredo Calahorra, "El Patrimonio Palatino de Constantinopla (ss. XIX-XXI): itinerario, valoración y perspectivas de futuro", pp. 106-126.

<https://bizantinistica.blogspot.com/p/boletin.html>

<https://drive.google.com/.../1cn2hkFRdQbXantina>, Milán, 1967.

Schwartz, Ellen C., *Oxford Handbook of Byzantine Art and Architecture*, Oxford University Press, Oxford, 2021. *

Spatharakis, Ioannis, *The Illustrations of the Cynegetica in Venice*, Alexandros Press, Leyden, 2004. *

Tsamakda, Vassiliki, *The Illustrated Chronicle of Ioannes Skylitzes in Madrid*, Alexandros Press, Leyden, 2002. *

Teteriatnikov, Natalia B., *Justinianic Mosaics of Hagia Sophia and Their Aftermath*, Dumbarton Oaks Research Library, Washington, DC, 2020. *

The Glory of Byzantium: Art and Culture in the Middle Byzantine Era, A.D. 843-1261, Helen C. Evans, William D. Wixom (eds.), The Metropolitan Museum of Art, New York, 1997. *

http://www.metmuseum.org/research/metpublications/The_Glory_of_Byzantium_Art_and_Culture_of_the_Middle

The Holy Apostles. A Los Monument, a Forgotten Project, and the Presentness of the Past, ed. Margaret Mullett i Robert G. Ousterhout, Dumbarton Oaks Research Library, Washington DC, 2020. *

The Oxford Handbook of Byzantine Studies, Elizabeth Jeffreys, John Haldon, Robin Cormack (eds.), Oxford University Press, Oxford, 2008.

Tradigo, Alfredo, *Icone e Santi d'Oriente*, Electa, Milà, 2004. *

Treasures of Mount Athos, Athanasios A. Karakatsanis, Salònica, 1997.

Vallejo Girvés, Margarita, Vizcaíno Sánchez, Jaime, *En el umbral del Imperio. Nuevas miradas a la Hispania bizantina*, Universidad de Alcalá de Henares, Alcalá de Henares, 2023. *

Vanderheyde, Catherine, *La sculpture byzantine du IXe au XVe siècle: Contexte, mis en oeuvre, décors*, Picard, Paris, 2020. *

Velmans, Tania (ed.), *El mundo del Icono: desde los orígenes a la caída de Bizancio*, San Pablo, Madrid, 2003. *

Velmans, Tania (ed.), *El Icono: de la caída de Bizancio al siglo XX*, Ediciones Mensajero, Madrid, 2021. *

Vikan, Gary, *Early Byzantine Pilgrimage Art*, Dumbarton Oaks Byzantine Collection Publications, 3, Washington, DC, 1982 (2010).

Vizcaíno Sánchez Jaime, *La presencia bizantina en Hispania (siglos VI-VII): la documentación arqueológica*, Universidad de Murcia, 2009. *

Weitzmann, Kurt (ed.), *The Icons*, London 1982 (1990). *

Westbrook, Nigel, *The Great Palace in Constantinople. An Architectural Interpretation*, Brepols, Turnhout, Belgium, 2019. *

Coptes i Armenis:

Armenia sacra. Mémoire chrétienne des Arméniens (IVè-XVIIIè siècle), Musée du Louvre, Paris, 2007.*

Castiñeiras, Manuel, "Arte y monacata de Armenia: santos, gavits y scriptoria", en *Los otros monacatos. Experiencias monásticas en el Próximo Oriente*, ed. Ramón Teja, José Ángel García Cortázar, Aguilar de Campoo (Palencia), 2023, p. 171-221.

Der Nersessian, Sirarpie, *L'Art Arménien*, Flammarion, Paris, 1989.*

Gabra, Gawdat, Eaton-Krauss, Marianne, *The Treasures of Coptic Art in the Coptic Museum and Churches of Old Cairo*, The American University in Cairo Press, El Cairo-New York, 2005.

Interactions. Artistic Interchange between the Eastern and Western Worlds in the Medieval Period, Colum Hourihane (ed.), Index of Christian Art, Penn State University, 2007.

Wipszycka, Eva, *The Second Gift of the Nile: Monks and Monasteries in Late Antique Egypt*. University of Warsaw, Varsòvia, 2018.*

Bizanci i Occident:

Cliento, Adele, *I mosaici bizantini nella Sicilia normanna-Byzantine Mosaics in Norman Sicily*, Ediz. Illustrate Magnus, 2018.*

Demus, Otto, *The Mosaics of Norman Sicily*, Londres, 1949.*

Demus, Otto., *Byzantine Art and the West*, LondreCaída deBizancio al siglo XX, Mensajero, Bilbao, 2005.

Demus, O., *Byzantine Art and the West*, Londres, 1970.

Demus, O., *The Mosaics of San Marco in Venice*, 4 vols., Washington DC-Chicago-Londres, 1984.

El arte sículo-normando, Milà, 2004.

Folda, J., *The Art of the Crusaders and the Holy Land (1098-1187)*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

Folda, J., *Crusader Art in the Holy Land, from the Third Crusade to the Fall of Acre, 1187-1291*, Cambridge University Press, Hong Kong, 2005.

Iacobini, A. (ed.), *Le porte del Paradiso. Arte e tecnologia bizantina tra Italia e il Mediterraneo*, Roma, 2009.

Maguire, H, Nelson, R.S. (eds.), *Byzantium and the Myths of Venice*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington DC, 2010.

The Year 1200. A Centennial Exhibition at the Metropolitan Museum of Art, K. Hoffmann (ed.), The Metropolitan Museum of Art, New York, 1970 (2 vols.).

http://www.metmuseum.org/research/metpublications/the_year_1200_a_centennial_exhibition_at_the_metropolita

http://www.metmuseum.org/research/metpublications/the_year_1200_a_background_survey

Rússia:

Alpatov, Mijail, *Tesorosdel arte ruso*, Barcelona, 1967.

Cacciari, Massimo, *Iconos. Imágenes extremas*, Casimiro, Madrid, 2011.

Papaioannou, Kostas, *Pintura bizantina y rusa*, Madrid, 1968.

DVD

Andrei Roublev, Andreï Tarkovski, 1966.

HolyImage.HallowedGround. Icons from Sinai, november14, 2006-March4, 2007, J. P. Getty Museum, Los Angeles, 2006

Textos:

Arte Medieval I. Alta Edad Media y Bizancio, ed. Joaquin Yarza et alii, Barcelona, Gustavo Gili, 1982.

Damasco, Juan de, *Sobre las imágenes sagradas*, ed. i trad. José B. Torres Guerra, EUNSA, Pamplona, 2019.*

Egea, José M., *Relato de cómo se construyó Santa Sofía según la descripción de varios códices y autores*, Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas, Universidad de Granada, 2003.*

Mango, Cyril, *The Art of the Byzantine Empire, 312-1453: Sources and Documents*, University of Toronto Press, 1986.

The Painter Manual of Dionysius of Fourna, ed. Paul Hetherington, Londres, 1981 (1974)

WEBSITES & links

Museus:

www.doaks.org (Col·lecció Dumbarton Oaks)

www.benaki.gr (Museu Benaki Atenes)

www.culture.gr (Museu Bizantí i Cristià d'Atenes)

www.alincom.com/tretiakov (Galeria Tretiakov, Moscou)

Links d'art bizantí:

-The Sveltana Tomekovic Database of Byzantine Art:

<https://ima.princeton.edu/digital-image-collections/collection/tomekovic>

-Byzantium 1200 (reconstruccions virtuals de monuments bizantins): <http://www.byzantium1200.com/>

-Iconotheque Numerique HAAByzance(C. Vanderheyde)/ Université Libre de Bruxelles

<https://icono.ulb.ac.be/cdm/landingpage/collection/shu022>

-Student Network for Byzantine and Medieval Studies

<http://snbms-ucy.weebly.com/>

-**Porphyra** (revista online)

(<http://www.porphyra.it>)

-Internet History Sourcebooks Project Medieval and Byzantine Studies Web Sites

www.fordham.edu/halsall/medweb

Monuments:

-Rotonda de Salònica:

<https://www.youtube.com/watch?v=f6ei12EaTLg>

<https://www.youtube.com/watch?v=h8aGI9g0MdY&t=176s>

-Hagia Sophia (major changes):

<https://www.youtube.com/watch?v=rFOIOZzO3jY&feature=youtu.be>

-Hagia Sophia's church in the Byzantine time.

<https://youtu.be/HQ9KfQBwhIs>

-Monestir de Santa Caterina:

<http://www.world-heritage-tour.org/africa/north-africa/egypt/saint-catherine/map.html>

<https://www.youtube.com/watch?v=VmtQvEYtiyk&t=139s>

-Athos(dron)

<https://youtu.be/dY1MjA7AWRM>

Armènia:

<http://armenianstudies.csufresno.edu/>

-Churches of Historic Armenia

-Index of Armenian Art: Armenian Architecture

-Index of Armenian Art: Armenian Miniatures

<http://www.virtualani.org/mren/index.htm>

<http://socalgalopenwallet.blogspot.com/2011/08/interiors-of-st-grigor.html>

(Sant Gregori d'Ani)

-Història de Bizanci (youtube):

-JustinianI, 527-565:

<https://www.youtube.com/watch?v=NpWs0bheq8I>

-Byzantium, 843-1095 CE: Development, Apogee, Crisis, Crusade

<https://www.youtube.com/watch?v=bcwVnL67WhQ>

-Byzantium, 1081-1204 CE: The Ascendancy of the Military Aristocracy (2.0)

<https://www.youtube.com/watch?v=RQIbXLQcdIQ>

-Fourth Crusade, 1202-1204

<https://www.youtube.com/watch?v=g2O-sTjluS0>

-Byzantium, 1204-1453: Restoration, Twilight, and Fall

<https://www.youtube.com/watch?v=rpb9sJuRkrQ>

Programari

"Si calgués un programari específic s'indicaria oportunament".

Llista d'idiomes

Nom	Grup	Idioma	Semestre	Torn
(PAUL) Pràctiques d'aula	1	Espanyol	segon quadrimestre	matí-mixt
(TE) Teoria	1	Espanyol	segon quadrimestre	matí-mixt